

580

K. T. R. COLLEGE, SURAT
Manuscripts Library

Q
No. ^{Ref.}
631
Ser.

Title: *etsarja hayoga*

हुत्सर्ग प्रयोगः

631

: <i>Utsarga Prayoga</i>		: Title
:	:	: Author
:	:	: Editor
:	:	: Year, Vols.
:	:	: Publisher
631	:	: Remarks

॥ अथ उत्सर्जन समाप्ता ॥ श्री ॥

श्रीगणेशायनमः॥ अथ उत्सर्जनप्रयोगः॥ अथ
 उत्सर्जनप्रयोगः॥ पूर्वोच्च० तिथौ श्रुति०॥ अथ पंचग
 व्यमीलनं करिष्ये॥ गायत्र्या गृह्य गोमूत्रं गंधद्व
 रं ति गोमयं॥ आप्यायस्वेति क्षीरं॥ दधि क्राव्या
 ति दधिः॥ शुक्रमसिज्यातिरसितेजोसित्याज्यं
 देवस्य त्वेति कुशोदकं॥ यत्नगस्तिगतं पापं
 देहेति वृत्तिमामकैः॥ प्राश्नात्पंचगव्यस्य द
 हत्यग्निरेवं धनं॥ अथ पंचगव्यं॥ अत्र कारि
 का॥ अध्यायनामुपाकर्मश्रावण्याश्रवणे

उ० प्रयो०
॥२॥

ननु तन्मासे तु तस्य युक्ताभ्यां पंचम्यां वा तदिष्यते ॥ अ
दृष्ट्या धयतस्तस्मिन्मासे तु न भवन्ति चेत् ॥ तदा
भाद्रपदे मासि श्रवणेन करोति यत् ॥ सर्वधर्मा
विविक्तारोगोत्तारः सकलादिजाः ॥ मम देहस्य
संशुद्धिं कुर्वन्ति द्विजसत्तमाः ॥ २ ॥ दंडो मुद्रा सप्ता
म्यं च विमृष्यो नैव पातकैः ॥ अहो ब्रह्म सभायां
तिस्रः शुद्धि मवाप्नुयात् ॥ ३ ॥ अथ चार्यः ॥
प्राणाना यम्यं देशकालो संकीर्त्य ममाध्याप्या
नां चाधीतानां छंद आदीनां यातयामता निरा

॥२॥

सेनाप्यायनद्वारा श्रीपरमेश्वरीत्यर्थं शिवात्मणैः
सह उत्सर्जनारब्धं कर्म करिष्ये ॥ तदं गहो मं केतुं
स्थंडिलादि सर्वं कर्म करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ गो
मयादिलिसे शुद्धे देशे शुद्ध मृदा ईशान्यारंभमुद
कसंस्थं चतुरंगुलं भूतमंगुलं भूतं वा चतुर्दि
शुमीलित्वा द्विः सप्तस्य गुलं परिधि कं फलितम
ष्टादशंगुलं विसृज्य तं होमानुसारेण तदधिकं वा
ननु तोम्यं नमध्यात्तं स्थंडिलं कुर्यात् ॥ तद्गोम
येन प्रक्ष्यमुपलिप्य ॥ दक्षिणेष्टो उदीच्यां द्वे प्राच्या
मर्धमित्यंगुलानित्यक्त्वा दक्षिणे पञ्चमासमुदक

॥३० प्र०

॥३॥

संस्थाप्रागा यताप्रदेशसंमितास्ति स्मरति षडे
रवायस्ति यत्र कलमूलेन दक्षिणहस्ते नो लि
रव्यलेखा सुतघकलमुदगग्रं निधाय स्खंडि
लमभूरीरभ्युक्ष्य ॥ वाकलमाग्नेयां निरस्य ॥
पाणिं प्रक्षाल्य वाग्यतो भवेत् ॥ ततः स्तेजसे
ना संभवेन मृन्मये न वा पात्रयुग्मेन संपुटी
कृत्य सुवासिन्या श्रोत्रिया गारास्व गृहाद्वा
समृद्धं निर्धूममग्निमाहृतं स्खंडिलादाग्ने
यां निधाय जुष्टो दमूना आत्रेयो ॥ १॥ एत्यं

॥३॥

जुष्टो दमूना अतिथि ॥ शत्यक्षतैरा वात्य ॥ आ
ष्टोदनं दूरीकृत्य ॥ समस्तव्याहृतीनां परमेशीः
प्रजापतिः प्रजापतिर्ब्रह्मी ॥ अग्निप्रतिष्ठा
पने विनियोगाः ॥ ३० ॥ शुभ्रवस्त्रः बलवर्द्धना न
मानमग्निं प्रतिष्ठापयामि ॥ अग्निं प्रतिष्ठा
प्य ॥ वेणुधमन्या प्रबोध्य ध्यायेद्देवं ॥ चत्वारि
ंशं गां गौतमो वामदेवो अग्निं स्त्रिष्टुप् ॥ आ
ग्निमूर्तिं ध्याने विनियोगाः ॥ चत्वारिंशं गात्र
यो अस्य पादा ॥ सप्तहस्ता ॥ अग्रये वै ॥
मम सन्मुखो भव ॥ परि ॥ परि ॥ परि ॥ अघे

॥३० प्र० त्यादिनाश्रीपरमेश्वरप्रीत्यर्थं ॥ क्रियमाणे उत्स
 ॥४॥ र्जनहोमे देवतापरिग्रथं मन्याधानं करिष्ये ॥
 अस्मिन् नवाहिति ग्रीजातवेदसमग्निमिधेन
 प्रजापतिं प्रजापतिं चाधारदेवते आज्येना
 ग्रीषोमौ चक्षुषी आज्येनात्र प्रधानं ॥ सावि
 त्री ब्रह्माणं श्रद्धां मेधां प्रज्ञां धारणां सदस
 स्पतिं अनुमतिं छंदां स्य श्रुषी नृ एताः प्रधा
 नदेवताः ॥ आज्येन ॥ पुनरत्र प्रधानं ॥ अ
 ग्निं असृणसूर्यं ॥ अग्निं शकुंतं अग्निं मित्रा ॥ ४ ॥
 वरुणो अग्निं आपः अग्निं मरुतः अग्निं वि

सोमं २

श्वान्देवान् अग्निं इंद्रासेमो इंद्रं अग्निं मरुतः पवमा
 नसोमं अग्निं संज्ञानं विश्वान्देवान् एताः प्रधानदे
 वताः गृहसिद्धां नेन च रुद्रव्येण शेषेण स्विष्टक
 तमग्निमिधमसंनहनेन रुद्रं अयासमग्निं देवा
 न् विष्णुं अग्निं वायुं सूर्यं प्रजापतिं चैताः प्रायश्चि
 त्तदेवताः आज्येन ज्ञाता ज्ञातदोषनिबर्हणार्थं चि
 वारमग्निमरुतः श्रुज्येन विश्वान्देवान् संस्त्रावि
 णयक्ष्ये ॥ अंगदेवताः प्रधानदेवताः सर्वासन्नि
 हिताः संतु सांगोपांगेन कर्मणा सद्यो यक्ष्ये ॥

॥३० प्र०

॥५॥

रध्मा बर्हिषोश्च संजहन् व्याहृतीनां ॥ समस्त ॥
अन्वाधानसमिद्धमिविनि ॥ ३० ॥ भूर्भुवः स्वस्वा
डा ॥ प्रजापतयश्च नमम ॥ रध्मा बर्हिषोश्च संज
हन् अन्वाधानेय ॥ परिसमुद्य ॥ ते त्र प्राच्यां प्र
तीच्यां चोदगग्रादभाः ॥ आवाच्यामुदीच्यां च
प्रागग्राः ॥ पूर्वपश्चापरिस्तरणमूलयोरुप
रि ॥ दक्षिणपरिस्तरणं ॥ उत्तरपरिस्तरणं तु
तदग्रयोरधस्तात् ॥ ते च दभा अनियतसे
ख्यादकै कस्यां दिशि चत्वारि इत्येवं षोडशवा
ततो मे दक्षिणतो ब्रह्मासनार्थं ॥ उत्तरतश्च प

॥५॥

दर्शेषु

सादनार्थं काश्चित् प्रागग्रां दभां स्तृणीयात् ॥
अग्नेरीशानतः स्मिरंभसापरिषिच्य उत्तरास्ती
र्णेषु दक्षिणसव्यपाणिभ्यां कुमेण ॥ चरुस्त्रा
ली प्रोक्षिष्येदवीं सुवोप्रणीता अज्यपात्रे र
ध्मा बर्हिषि द्वे द्वे उदगग्रं वर्गं प्राक् संस्था न्युज्या
न्यासादयेत् ॥ ततः प्रोक्षिणी पात्रमुत्तानं कृ
त्वा तत्रानंतर्गभितसाग्रसमस्कूलं प्रादेशमा
त्रे कुशोद्वेयरूपे प्रागग्रे पवित्रे त्रिधा यशुदा
भिराद्भिः स्तप्ता त्रं पूरयित्वा गंधपुष्पाक्षता

॥५० प्र०

॥६॥

दिक्षित्वा हस्तयोरंगुष्ठोपकनिष्ठिकाभ्यामुद
गग्रे पृथक् पवित्रे चत्वा आपस्त्रिरुसूयपात्रा
ण्युत्तानानि कृत्वा इधमं विस्रस्य सर्वणि पात्रा
णि त्रिः प्रोक्षयेत् ॥ ता आपः किंचित् कंमंड
ली क्षिपेदित्येके ॥ ततः प्रणीता पात्रमग्रेः
प्रत्यनिधाय तत्र प्रागग्रे पवित्रे निधाय उत्सू
ताभिरग्निः स्तप्तात्रं पूरयित्वा गंधपुष्पाक्ष
तां निक्षिप्य मुखसमीपमानीयाग्रेत्तरतो दर्श
युनिधाय ॐ ब्रह्म नमः प्रणोम्यामि बृहस्प

६

तिर्ब्रह्मा ब्रह्म सद न अशिष्यते बृहस्पते यत्तं गो
पाय समयत्तं पाहिसयत्तं पतिं पाहिसमां पाहि
ॐ भूर्भुवः स्वः बृहस्पति प्रसूताः ॐ प्रणतं प
वित्रे गृहीत्वा अन्यैर्दक्षैराद्यादयेत् ॥ तैपवित्रे
आज्यपात्रे निधाय ॥ तत्सात्रं पुरतः संस्था
प्यतस्मिन् आज्यमासिच्य अग्रेत्तरतः स्थि
तां गारान् भस्मना सह अग्रे रुदक्परिस्तरणा
दूर्हि निरुह्य तेषां आज्यपात्रमधि श्रित्य ज्वलता
दर्भेणा कज्जल्यां गुष्टपर्वमात्रं प्रक्षालितं द
र्भाग्रद्वयमाज्ये प्रक्षिप्य पुनर्ज्वलता तेनैव

॥३० प्र०

॥७॥

६

दर्भेणासिद्धात्रचरुस्त्रलीस्त्रनामादितपा
त्रेनिधायआज्येनसहत्रिःपर्यगिकृत्वातदु
त्सुकंनिरस्यापस्मृष्ट्वाआज्यपात्रंभुविकर्ष
निवोर्गुदास्यअंगारान्ग्नौप्रत्यस्यापःस्पृ
ष्ट्वातत्रस्त्रमेवाज्यं॥विसवितुष्ट्वाहिरण्य
स्त्रपःसवितापुरउत्तिक॥आज्यस्योत्पवने
विनियोगः॥ॐसवितुष्ट्वाप्रसवउत्सुनाम्य
ष्टिद्वेणपवित्रेणवसोःसूर्यस्यरश्मिभिरि
तिप्रागुत्सुनातिसकृन्मंत्रेणद्विजःस्त्रुष्मीप
वित्रेअग्निःप्रोक्ष्याग्नौप्रहरेत्॥स्कंदायस्वा

॥७॥

हा॥स्कंदायइदं॥अग्नेपश्चात्परिस्तरणाबहि
रस्मनोग्रतोभूमिंप्रोक्ष्यतत्रबर्हिःसंभ्रहनीर
ज्जुमुदगग्रांप्रसार्यतस्यांबर्हिःप्रागग्रमुदग
पवर्गमविरळमास्तीर्यतस्मिन्नाज्यपात्रंनि
धायस्रुवादिसंमार्जयेत्॥दक्षिणहस्तेनस्रु
कस्रुवौगृहीत्वा॥सव्येनकाश्चिदर्भांनादा
यसहेवाग्नौप्रताप्यस्रुचंनिधाय॥दक्षिण
हस्तेनस्रुवस्यद्विलंदर्भाग्नेःप्रागादिप्रागप
वर्गंत्रिःसमृज्यततोदर्भाणांमूलेर्दंडस्याधस्ता
द्विलपृष्ठादारभ्ययावदुपरिष्ठाद्विलंतावत्रिः

॥३० प्र०
॥८॥

समज्यादिः प्रोक्ष्य सुचं निष्ठया ज्यस्त्वा ल्या उ
त्तरतः असंस्पृष्टं निधाय उदं स्पृष्टा तैरेव द
र्भे तु हुं वैवमेव सुवा दुत्तरतो असंस्पृष्टं नि
धाय कृतं समागन् प्रक्ष्याग्नौ प्रहरेत् ॥ ततः
शृतं चरुं सुवेणाभिधार्य उदगुदं स्पृष्टं अग्न्या
ज्ययोर्मध्ये न नीत्वा आज्या दक्षिणतः बहि
षि सारैत रमा साद्य पुनरभिधार्य हविः पृथ
कूणा यपात्रांत रं च वीज्ययोर्मध्ये निधाय ॥ ये
कादशां गुल परिमिते दे शे गंधा क्षता पुष्पर
ग्नि समंत्र मर्चयेत् ॥ विश्वानि नश्यन् योर्व

८

आत्मा

सुश्रुतो यि स्त्रिष्टुप् ॥ अग्नि अर्चने विनियोगः ॥
रश्मि मलं कृत्य ॥ विश्वानि ॥ ततः आत्मा कं चालं
कृत्य स स्तं प्रक्षाल्य रश्मि बंधन रज्जु मिध्म स्थाने
निधाय ॥ पाणिने धमादाय मूलं मध्याग्रे पुस्तु
विणत्रिरभिधार्य मूल मध्ययोर्मध्ययोर्मध्ययो
र्मध्यभागे गृहीत्वा ॥ अयं ते वामदेवो जातवेदा
अग्नि स्त्रिष्टुप् रश्मा हवने विनियोगः ॥ ॐ अयं
न इध्मा जातवेद स्तेने ध्यस्व वर्धस्व चेद्वर्द्धय च
स्मान् प्रजया पशुभिर्ब्रह्म वर्चस्वेना नार्घ्ये न सुमे
धय स्वाहा ॥ जातवेद से न यश्दं ॥ अपार हो

॥३० प्र०

॥९॥

मेवायव्यकोणमारभ्याग्नेयकोणपर्यंतं॥ प्रजा
पतयेति मनसा स्मरन् स्वाहा प्राजापतय इदं॥
पुनराज्ये गृहीत्वा॥ नेत्रस्य मारभ्येशानीपर्यंतं
प्रजापतये॥ प्राजापतये॥ अग्ने दक्षिणपार्श्वत
समप्रदेशे अग्नये॥ अग्नये॥ अग्ने उत्तरमा
र्श्वत समप्रदेशे सोमाय॥ सोमाय॥ सुवेणा
ज्यमादाय प्रधानाहुतिर्जुहुयात्॥ ॐ सावित्र्ये॥
सावित्र्या॥ ब्रह्मणे स्वाहा॥ ब्रह्मणे इदं॥ श्रद्धा
ये॥ श्रद्धाय इदं॥ मेधाये स्वाहा॥ मेधाय॥ ॥९॥

प्रज्ञायै स्वाहा॥ प्रज्ञाय इ०॥ धारणायै स्वाहा॥ धार
णाय इ०॥ सदस्यतये स्वाहा॥ सदस्यतये इ०॥
अनुमतये स्वाहा॥ अनुमतये इ०॥ छंदोभ्य ऋषि
भ्य स्वाहा॥ छंदोभ्य ऋषिभ्य इ०॥ पंचावती नमं
त्रं पठेत्॥ ॐ प्रसूतो भूक्षमं करंचुरावपि स्तो
मं येमं प्रथमः सूरिरुन्मज्जे॥ सुते साते नमः
गमं वां प्रति विश्वामित्रजमदग्नीदमे॥ अथ अ
वदानमंत्रैः॥ अग्निमीळे मधु छंदाग्निर्गीयत्री॥
उत्पर्जनप्रधानगृहसिद्धा न चरुहोमे विनियो
गः॥ अग्निमीळे पुरोहितं यज्ञस्य देवमृत्विजं॥

५० प्र०
॥१०॥

होतारं रत्नपातं मुं स्वाहा ॥ अग्रयं ॥ कुपुंभकस्त
गस्योऽष्टमसूर्योऽनुष्टुप् ॥ उत्सर्जनप्र० ॥ ॐ कुपुं
भकस्तदब्रवीद्भिरः प्रवर्तमानकः ॥ दृष्टिं क
स्यारसं विषमं रसं दृष्टिं क ॥ ते विषं स्वाहा ॥
अष्टमसूर्येभ्यः ॥ त्वमग्रे गृह्णमदो गिर्जगती ॥
उत्सर्जनप्र० ॥ त्वमग्रे धुभिस्तुमादिशुक्षणिस्तु
मद्भस्वनश्मनस्पति ॥ त्वं वनेभ्यः स्वमोषधी
भ्यस्त्वं नृणां नृपते जायते शुचिः स्वाहा ॥ अ
ग्रयं ॥ आवदं गृह्णमदः शकुंतो जगती ॥ उ
त्सर्जनप्र० ॥ आवदं स्वं शकुने भाद्रमावदस्तु

॥१०॥

स्त्रीमासीनः सुमतिं चि किं दिनः ॥ यदुपतं न्वदसि
क कं रिर्यथा बृहद्वदे मविदथे सुवीराः स्वाहा ॥
शकुतायेदं ॥ सोमस्य मागाधि नो विष्णामित्रो
ग्निस्त्रिष्टुप् ॥ उत्सर्जनप्र० ॥ सोमस्य मातृवसं
वक्ष्यमेव हि च कथं विदथे यजथ्ये ॥ देवां अ
दीर्घघुं जे अर्द्रि शमाये अग्रे तन्व जुषस्व स्वाहा
अग्रयं ॥ गृणाना भार्गवो जमदग्निर्मित्रा
वणस्तौ गात्री ॥ उत्सर्जनप्र० ॥ गृणाना जम
दग्निना यो नो वृतस्य सीदतं ॥ पातं सोममृ

उ० प्र०

॥११॥

तावद्वास्वाहा॥ मित्रावरुणाभ्यामिदं॥ (वां ह्यग्ने
जोतमो वामदेवो ग्रीरही॥ उत्सर्जनप्र०॥ ॐ
वां ह्यग्ने सदमिह समन्यवो देवा सो देवमरति
न्येरिरिति कृत्वा न्येरिरे॥ अमर्त्यं यजतुम
त्येषा देवमा देवं जनत प्रचेतसं विश्वमा देवं
जनत प्रचेतसं स्वाहा॥ अग्रय०॥ धामंते गो
तमो वामदेव आपो जगती॥ उत्सर्जनप्र०॥
धामंते विश्वं भुवनमधिष्ठितमंतः समुद्रे ह
यांस्तस्युषि॥ आपामनी के समीथे यथा भू
तस्तमश्याममधुमेतंत उर्मि स्वाहा॥ अग्रय०॥

॥११॥

अबो ध्यात्रेयो बुधगविष्टिरावग्रिस्त्रिष्टुप्॥ उ
त्सर्जनप्र०॥ ॐ अबो ध्यात्रिः समिधा जनीनां प्र
तिधेनुमिवायती मुषासं॥ यकारवप्रवया
मुज्जिहाना प्रभानेवः सिस्रतेना कुमण्णसाह
अग्रय०॥ गंतान आत्रेय एव यामरुन्मरु
तो जगती॥ उत्सर्जनप्र०॥ ॐ गंतानो यस्तं
यतिं या सुशमि श्रोता हावमरक्ष एव याम
रुत्॥ ज्येष्ठा सो न पर्वता सो व्योमनि यूयंत
स्य प्रचेतसः स्यात्तदुर्ध्वतको निदः स्वाहा॥
मरुद्ग्रहं॥ तं ह्यग्ने बार्हस्पत्यो भारद्वाजो

उ० प्र०

॥१२॥

प्रिस्त्रिष्टुप् ॥ उत्सर्जनप्र० ॥ त्वं ह्यग्ने प्रथमो मनो
तास्यापियो अभवो दस्महो तो ॥ त्वं सी वृषत्रय
णो दुष्टरीतु स हो विश्वस्मै सह से सहभ्ये स्वाहा
अग्रय० ॥ योनः स्वः पायुर्भारद्वाजो विश्वे दे
वानुष्टुप् ॥ उत्सर्जनप्र० ॥ ॐ योनः स्वो अरणा
यश्च निष्पेया जिपांसति ॥ देवास्तं सर्वं पूर्वतु
ब्रह्मवर्मममां तरं स्वाहा ॥ विश्वेभ्यो देवेभ्य इ० ॥
अग्निं नरो मे त्रावरुणिर्वसिष्ठोऽग्निर्विराट् ॥
उत्सर्जनप्र० ॥ ॐ अग्निं नरो दीधितिभिरर
ण्योऽस्ति युती जनयंत प्रशस्तं ॥ दूरे दृशो ग

॥१२॥

उपतिमथ्युं स्वाहा ॥ अग्रय० ॥ प्रतिचक्ष्वामैत्रा
वरुणिर्वसिष्ठेन्द्रा सोमा वनुष्टुप् ॥ उत्सर्जनप्र० ॥
प्रतिचक्ष्वविचक्षेन्द्रश्च सोमजा गतं ॥ रक्षोभ्यो
बुधमस्य तमुशनिं यातुमभ्यु स्वाहा ॥ इन्द्रा सोमाभ्या
मिदं ॥ माचिक्वाण्यः प्रगाथः दंद्रो बृहती ॥ उत्स
र्जनप्र० ॥ ॐ माचिदयद्विर्शंसत सखायो मा
रिषण्यत ॥ इन्द्रमिस्तोता वृषणो सचा सुते सुहु
रुक्था च शंसतः स्वाहा ॥ इन्द्रो येदं ॥ अग्ने या
हि सोभरिरग्ना मरुतो नुष्टुप् ॥ उत्सर्जनप्र० ॥

उ० प्र०

॥१३॥

ॐ अग्नेयाहिमरुस्सखा रुद्रेभिः सोमपीतये ॥ सो
भया उपसुष्टुतिमादयः स्वर्ण रे स्वाहा ॥ अग्राम
मरुग्र० ॥ स्वादिष्टयामदुष्टेदाः पवमानसोमो
गायत्री ॥ उत्सर्जनप्र० ॥ ॐ स्वादिष्टयामदिष्ट
यापवस्वसोमधारया ॥ इंद्राय पातवे सुतः स्वा
हा ॥ पवमानसोमायेदं ॥ यत्ते राजन्मारिचः
कश्यपः सोमपंक्तिः ॥ उत्सर्जनप्र० ॥ ॐ यत्ते
राजंष्टुतंहविः स्तेनः सोमाभिरक्षनः ॥ अरा
तीवामानस्तारीन्मोचनः किंचनाममृदिंद्रा
येदोपरिस्त्रवः स्वाहा ॥ सोमायेदं ॥ अग्ने र

स्य

॥१३॥

हं नास्यस्त्रितोमिस्त्रिष्टुम् ॥ उत्सर्जनप्र० ॥ अग्ने र
हं नुषसाभूध्वो अस्त्रं निजं गुंभां तमसो ज्योतिषा
ते ॥ अग्निर्भानुना रुद्राता स्वर्ग आजातो विष्वा
से प्रान्य प्राः स्वाहा ॥ अग्रय० ॥ समानीवः संव
ननः संज्ञामनुष्टुप् ॥ उत्सर्जनप्र० ॥ ॐ समानी
व आकूतिः समाना हृदयाग्निवाः ॥ समानमस्तु
वोमनो यथावः सुसहासतिः स्वाहा ॥ संज्ञा
येदं ॥ तच्छंयोरिति वाक्फलानां तच्छयोः शंयु
विश्वे देवा शक्वरी ॥ उत्सर्जनप्र० ॥ ॐ तच्छंयो
रावणीमहे गातुं यज्ञाय गातुं यज्ञपतये देवी

गा

॥१४॥

स्वदिरस्तुनः स्वस्तिमानुषेभ्यः ॥ उर्ध्वजिगातुभेषजं शं
त्रो अस्तु दिपदेशं चतुष्पदे ॥ स्वाहा ॥ विश्वेभ्यो देवेभ्यः ॥
ततः स्विष्टकृतं हुत्वा यदस्य कर्म गोत्पु ॥ त्रिसंधानेन
हं ॥ सर्वैः सह प्राणायामं कृत्वा ॥ पृथ्वीतिमंत्रस्य मेरु
पृष्ठऋषिः ॥ क्रमो देवता सुतलं छंदः आसने विनि
योगः ॥ ३० पृथ्वीत्वया ॥ सर्वेषामविरोधेन ब्रह्म
कर्म समारेभेत् ॥ अनेन भूतान्युत्सार्य ॥ पात्रे ज
लं कुशाश्राधाय ॥ विद्युदसि विद्ये मे पाप्मानमृता
स्य मुपैमि ॥ इति मंत्रेण तज्जलमभिमृश्य ॥ उप ॥१५॥
स्वेकृते दर्भगर्भे ब्रह्मांजलिनिधाय ॥ प्रणवादिस्तु

मगवस्तु सयं सर्वसाधुभिः परमात्मा देवता देवी गायत्री छंदः
आहुतीनां जमदग्निर्मरुद्भृगवक्रुषयः अभिनवायुः सूर्यादेवता
देवी गायत्री देवी उष्णिग्देवी बृहस्पतिर्देवता गायत्र्या गार्ग्येना
विश्वामित्रक्रुषिः सविता देवता गायत्री छंदः अग्निमीकुरत्या
दीनां छंदः संधिधुंदादवाक्रुषयः अज्यहो देवताः गत्यया
दीनि छंदः सः सर्वेषां पुत्रमर्जुनियोः पद्मार्धर्वराः सूर्या गाय
त्री उक्ता ॐ मूर्धुवः स्वः ॐ अग्निमीकुरे पुरेहितं यज्ञस्य देवमृ
त्विजं होतारं तनधातमं ॥ अग्निः पूर्वेभिर्ऋषिभिरीदो नू
तनेरुत ॥ स देवा एह वक्षति ॥ अग्निना रथिमश्वसेष
मवदिक्ते देवे ॥ यथा संवीरवत्तमं ॥ अग्नेयं यज्ञमध्वरं वि

श्वतः परिभरसि ॥ स इह देवेषु गच्छति ॥ अग्निहोता कवि
ऋतुः सत्यः श्रियश्च वस्तुमः ॥ देवो देवेभिरागमत् ॥ १ ॥
यद्गदाशेषे त्वमग्ने तद्देकरिष्यसि ॥ तवेतत्सत्यमग्नि
हः ॥ उपत्वाग्ने दिवेदि वेदोषा वस्तुर्धिया वयं ॥ नमोऽस्त
रंत एमसि ॥ राजं तमध्वराणां गोपामृतस्य दीदिविं ॥
वर्धमानं स्वेदमे ॥ स नः पिते वस्तुन वेग्ने सूपाय नोऽस्त
व ॥ स च स्वानः स्वस्तये ॥ २ ॥ अग्निर्वै देवानामवमो
विष्णुः परमः ॥ अथ महाव्रतं ॥ एष पंचाष्टक

र्म ॥ अथातः संहिताया उपनिषत् ॥ विदामधवन्विदा ॥
महाव्रतस्य पंचादंशानि सामिधेयः ॥ इषेत्तेजसा ॥ अ
ग्न आयाहि वीतये ॥ शन्नो देवीरमिष्टये ॥ अथैतस्य
समायस्य ॥ समाधायः समाप्तातः ॥ मयस्स न जम्
नलगसंमितं ॥ गोः ॥ पंचसेवत्सरमयं ॥ अथ
शिक्षं प्रवक्ष्यामि ॥ वृद्धिरो देव ॥ योगीश्वरयाज्ञवल्क्यः
नारायणं नमस्कृत्य ॥ अथातो धर्मं व्याख्यामः ॥ अथा
तो धर्मं जिज्ञासा ॥ अथातो ब्रह्म जिज्ञासा ॥ तद्धं योरा

उ. ५

१६

वृणीमहे० ॐ नमो ब्रह्मणे इति त्रिः ॐ शांतिः १ वृष्टि रसि वृष्टमे
पा० उत्सृष्टा वैवेदाः जलं स्पृशयुः प्रायश्चित्तं दुःखाः अयाश्चेति
विमदो अया कृमिः पंक्तिः प्रायश्चित्तं अयाश्चाग्नेः अय
सेग्नयद् अतो देवा मे धातयिर्देवा गायत्री प्रायः अतो दे० दे
वेयद् इदं विष्णु मे धातयि विष्णु प्रायः इदं विष्णु विष्णव
अस्त समस्त व्याहृतीनां विश्वमिन्द्रजमदग्निर्मरुद्भानमृगव
क्रुवयः अग्निवायुसूर्यप्रजापतयो देवताः गायत्र्युष्णिगनुष्ट
पुष्टहस्त्यश्चुदांतिः प्रायः भूः अन्नः भुवः वासवः स्वः स्वाः सूर्याः
मरुतवः स्वः प्रजापतयद् ॥ ब्रह्मा सावे स प्रादुर्न जुड्या
न अनाज्ञातमिति मंत्रं ह्यस्य विषयगमिन्ननुष्टुप् ता
ताज्ञातदोषनिवर्हणाय प्रायश्चित्तं अनाज्ञातयद् ॥

१६

६

अनाज्ञातं पदाज्ञातं पदस्य क्रियते मिथुन अग्ने तद्
स्य कल्पयुत्वं हि वेद्यं यथा तु यं स्यात् ॥ अग्र० ॥ पुन
पसंमि तो यज्ञो यज्ञः पुरुषसंमितः ॥ अग्ने तस्य क
ल्पय ॥ अग्रय ॥ यसा कत्रेत्यास्यस्त्रितो गिरिस्त्रि
ष्टुप् ॥ ताताज्ञातदोष ॥ ॐ यसा कत्रामनसा दी
नं दक्षानयस्य मन्वते मत्सीसः ॥ अग्निष्टु दोता
क्रतुविदि जानं न्यविष्टो देवा क्रतुशो यज्ञाति स्वा
अग्रय ॥ यदो देवा अभितपा मरुतः स्त्रिष्टुप् ॥
मंत्रतंत्रकर्मविपर्यासादि निमित्तिक प्रायश्चि
ताज्यहोमे ॥ ॐ यदो यदो वा अतिपातया निवा
चा च प्रयुती देवदेव न ॥ अरा यो अस्मा अभिदु

६

३० प्र०
॥१७॥

एनायतेन्यत्रास्मन्मरुतःस्तन्निधेतनस्वाहा॥
मरुप्रदं॥सांगतासिध्यर्थं सर्वप्रायश्चित्तं क
रिष्ये॥३०॥भूभुवस्वःस्वाहा॥प्राजापतयस्व॥
संस्त्रावंहत्वा॥विश्वेभ्यो देवेभ्यःस्वाहा॥विश्वे
भ्यो देवेभ्यो इदं॥बर्हिषि पूर्णपात्रं निनयेत्॥
पूर्णमसि पूर्णं मे भूयाः सुपूर्णं मे भूयाः सुपू
र्णमसि सुपूर्णं मे भूयाः॥सुपूर्णमसि सुपूर्णं
मे भूयाः॥सदसि सन्ने भूयाः अक्षतिरसि मा
मेक्षेष्टाः॥प्राच्यांस्वदिशि देवाः ऋजो मार्जयन्तां
दक्षिणस्यां दिशि मासाः पितरो मार्जयन्तां॥ ॥१७॥

अपउपपृश्य॥प्रतीच्यां दिशि गृहाः पश्चाद्वो मा
र्जयन्तां॥उदीच्यां दिश्या पओषधया यो वन
स्पतयो मार्जयन्तां॥उर्ध्वायां दिशि यस्तः संव
सरः प्रजापतिमर्जयन्तां॥आपो अस्मानित्य
स्य देवश्च वा अपः स्त्रिष्टुप्॥मार्जने॥३०॥आ
पो अस्मान्मातरः शुंध्यन्तु पृथुते न नीघतुघः
पुनंतु॥विश्वं हरिप्रं प्रवहति देवी रुदिदाभ्यः
शुचिरा पूत एभि॥इदमापः सिंघुद्वीप आपो नुष्टु
प्॥मार्जने॥इदमापः प्रवह॥सुमित्रान आ
पओषधयः संतु दुर्मित्रास्तस्मै संतु योस्मां

उ० प्र०
॥१८॥

द्विष्टियं च वयं द्विष्टः स्तंहन्मि ॥ इति निऋति देवो कु
शाग्रैरपः सिंचेत् ॥ ७० ॥ माहा प्रजापरासिचं यानः
सयावरीस्थान् ॥ समुद्रे वो निनयानः स्वपाथो
अपीथ ॥ ता आपः समुद्रं गच्छेत् ॥ परिस्तरणा
न्युत्तरे विसृजेत् ॥ अग्निपरिसमोहनं ॥ पर्युक्ष
णं ॥ अग्नि अलं कारणं ॥ ओं च मे स्वरश्च म० ॥
अयमेनमः स्वस्ति श्रद्धां ॥ नमो नमः ॥ मानस्तो
केति कुसोतद्रो जगती ॥ विभूति ॥ मानस्तो
केतनये ॥ ७१ ॥ या युषं जमदग्निरितिललाटे ॥
कश्यपस्य या युषमिति कंठे ॥ अगस्त्यस्य त्रि

॥१८॥

या युषमिति नाभौ ॥ यद्वेवानां या युषमिति दक्षिणस्कंधे ॥
तमे अस्तु या युषमिति वामस्कंधे ॥ सर्वमस्तु तातु
षमिति त्रिरसि ॥ यस्य स्मृ० ॥ अनेन उत्सर्जनं होमेन भ
गवान् श्री परमेश्वरः प्रीयतां ॥ उदकतीरं गत्वा ॥ शरीर
शुद्ध्यर्थं उत्सर्जनं गत्वेन सर्वैः सह गणस्नानं कुर्यात् ॥
प्राणानायम्य ॥ उत्सर्जनं गत्वेन मलस्नानं करिष्ये ॥
स्नात्वा चम्य ॥ उत्सर्जनं गत्वेन भस्मस्नानं करिष्ये ॥ ई
शा य इति त्रिरसि ॥ तसुरुषो यमुखे ॥ अचोरा महदय
वामदेवाय गुह्ये ॥ सद्यो जाताय पादयोः ॥ अग्निरिति
भस्म ॥ स्मृतमिति भस्म ॥ व्योमेति भस्म ॥ सर्वं ह्वा
दं भस्म ॥ मानस्तोकेति सर्वांगे विलिप्य ॥ स्नात्वा चम्य ॥

उ० प्र०
॥१९॥

उत्सर्जनांगत्वेन गोमयस्नानं करिष्ये ॥ गंधद्वारा मिति
गोमयं ॥ अग्रमग्रं चरंतीनां मोषधीनां वने वने ॥ ता
सोदृषभपत्नीनां पवित्रं कायशोधनं ॥ तन्मेरो गां
श्रद्धां कां श्रनुद गोमयसर्वदा ॥ इति शिरः प्रभृत्यं
गानि विहित्य ॥ स्नात्वा च मय ॥ उत्सर्जनांगत्वेन
मृतिकानं करिष्ये ॥ न किंथा पर्वतानां खिद्रं वि
भर्षि पृथिवि ॥ प्रयाभूमिं प्रवत्वति मृदा जिना वि
महिनि ॥ इति भूमिं प्रार्थ्य ॥ ॐ मावोरिष खवि
तायस्मै चाहं खनीमिवः ॥ द्विपचतुष्यदस्माकं स
र्वमस्तनातुरं ॥ इति खनित्वा ॥ स्नाना पृथिविभ
वानक्षरानिवेशनी ॥ यत्नानः शर्मस प्रथाः ॥ मृ

॥१९॥

दमादाय ॥ ॐ आयमे ॥ इति दुर्वा मादाय ॥ गायत्र्या स
ह दुर्वा मृदुमभ्युक्ष्य भूमौ निधाय ॥ ॐ आतारमिंद्रम
वितारमिंद्रं हवे हवे सुहयं शूरमिंद्रं ॥ ह्यो मिद्रां
पुरुतुतमिंद्रं स्वस्ति नो मिघवाधा त्विंद्रः ॥ पूर्वे ॥ यमाय
सोमं सुनुत यमाय जुहुता हविः ॥ यमं हयज्ञो गच्छत्य
मिद्रं तो अरं कृतः ॥ दक्षिणे ॥ तत्वा यामिद्रं मणा वंद
मानं स्तदा शास्ते यजमो हविर्भिः ॥ अहे लमानो वरु
णे हवो ध्यु रंशं समान आयु प्रमोषीः ॥ पश्चिमे ॥
ॐ वयं सोमव्रतं तव ममस्तनूषु विभ्रतः ॥ प्रजाव
तः सचेमहि ॥ उत्तरे ते ॥ तत्सर्वं रोदसी उभे दोषा
वस्तो रूपब्रुवे ॥ भोजेषु समा अभ्युचरा सदा ॥ इत्यु

॥३० प्र०
॥२०॥

परिष्ठात् ॥३० अधः पश्यत्सुमोपरि संतरां पादकोहरा ॥
माते कद्रा प्लुको द्वा ॥ स्त्री हि ब्रह्मा बभूविथ ॥ अधः
पश्चात् ॥३० सहस्रशीर्षेति शिरसि ॥ अक्षीभ्यां ते
नासिकाभ्यां कर्णाभ्यां बुबुकादधि ॥ यक्ष्मं शीर्षेण्य
मस्तिष्का जिह्वाया विरुहामिते ॥ मुखे ॥३० ग्रीवाभ्य
स्त उष्मिहाभ्यः की कंसाभ्यो अनुक्यात् ॥ यक्ष्मं दोष
ण्यर्मेसाभ्यां बाहुभ्यां विरुहामिते ॥ कंठे ॥३० आ
त्रेभ्यस्ते गुदाभ्यो विनिष्ठो हृदयादधि ॥ यक्ष्मं मत
स्त्राभ्यां युक्कः पुत्राभ्यो विरुहामिते ॥ हृदये ॥ नाभा
नाभिर्न आर्ददे चक्षुः श्रि सूर्य सचा ॥ कवेरप्युमा ॥२०॥
हुवे ॥ नाभौ ॥ वर्मिद्रसजोषसि मुर्कं विभर्षि बाहोः ॥

वज्रं शिश्नान् ओजसा ॥ बाहोः ॥ सोमानं स्वरंगं
कृणुहि ब्रह्मणस्पते ॥ कक्षीवंतं य औशिजः ॥
कक्ष्योः ॥३० यः कक्षिः सोमपातमः समुद्रं च
पिबते ॥ उक्तीरापो न का कुदः ॥ कक्ष्योः ॥ बही नो
पिता बहुरस्य पुत्रः श्रि श्रा कृणोति समना गत्य
रुषुधिसंकाः एतनाश्रु सर्वा पृष्टे निनद्धो जय
ति प्रसूतः ॥ पृष्टे ॥ उरुभ्यां ते अष्टी वज्रां पाणि
भ्यां प्रपदाभ्यां ॥ यक्ष्मं श्राणिभ्यां भादसंदा जं स
सो विरुहामिते ॥ उर्वोः ॥ मोहना दनं करणा लो
मभ्यस्ते न रवेभ्यः ॥ यक्ष्मं सर्वस्मादात्मनः स्तमि

उ० प्रयो०

॥२१॥

दं विवृहामिते ॥ जान्ते ॥ एतावानस्मृतिपादयोः ॥ य
स्य विश्वानि हस्तयोः पंचेक्षिणां वसु ॥ स्यादायस्वयो
अस्मधुक् द्विव्येवारा निर्जहि ॥ हस्तयोः ॥ ॐ अंगो
दंगल्लोमो ल्लोमो जातं पर्वणि पर्वणि ॥ अस्मं सर्वस्मा
दात्मनः स्त ॥ इति मंत्रेण पुरुष सूक्तेन सर्वांगे विलि
प्य ॥ अश्वक्रांते रथक्रांते विस्मृक्रांते वसुंधरा ॥ शिरसा
धारयिष्यामिरसस्वमां पदपदे ॥ मृत्तिके हन मे पापं
यन्मया दुष्कृतं कृतं ॥ मृत्तिके ब्रह्म दत्तास्तिका रय पेना
भि मंत्रिता ॥ मृत्तिके देहि मे पुष्टिं त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितं ॥
मृत्तिके प्रतिष्ठिते सर्वं तन्मे निर्णुद मृत्तिके ॥ त्वया ह नै

सं०

॥२१॥

न पापेन गच्छामि परमां गतिं ॥ इति सलिलदूर्वा
मृदं शिरसि निधाय ॥ मृत्तिकास्नानं प्रक्षाल्य ॥ ती
र्थं प्रार्थयेत् ॥ हिरण्यशृंगं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे दे
हियाचितं ॥ यन्मया भुक्तं मसाधूनां पापेभ्यश्च प्र
तिग्रहात् ॥ यन्मे मनसा वाचा कर्मणा वा दुष्कृतं कृ
तं ॥ तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः सविता च पुनस्तु पु
नः पुनः ॥ अबते हे को वरुणमिति द्वयो राजतौ गतिं
शुनः शोपो वरुणस्त्रिष्टुप् ॥ वरुण प्रार्थने ॥ ॐ अ
वते हे को वरुण नमो मिरवय नमो भिरवयुस्तभिरा
महेह विभिः ॥ सयं नृसभ्य मसरप्रचेताराजं नेनां

उ. प्रयो.
॥२२॥

सि शिश्रयः कृतानि ॥ वदुं नमं वरुणपाशं मुस्मदवाध
मं विभं ध्युमं श्रेयाय ॥ अर्थावयमादित्यवृतेतवानाग
सो अर्दितयेस्याम ॥ वरुणं प्रार्थ्य ॥ याः प्रवतो वसिष्ठो
सर्वानद्योजगती ॥ तीर्थभिर्मर्शने वि० ॥ ॐ याः प्रव
तो निवत उदत उदत उदन्वती रनुदकाश्रयाः ॥ ता
अस्तभ्युपयेसापि न्वमानाः शिवादेवी रे शिपुदाभवं
तु सर्वानद्यो अशि मिदाभवंतु ॥ अननजलरायं प्र
विश्य ॥ गंगागंगेति मंत्रेण ॥ आपो हि स्येति तिसृभिः
॥ इमं मे गंगेति ॥ सितासितेति ऋक् ॥ त्रिभिष्टुं देवेति
ऋक् ॥ ७ ॥ ऋतं चेति तृचस्य अधमर्षणे वि० ॥ ॐ ऋ

शं
॥२३॥

तंच सत्यं ॥ ३ ॥ शरीरशुद्ध्यर्थं मंत्रस्नानं करिष्ये
॥ अधमर्षणं कृत्वा ॥ तां देवांस्त० भूदेवांस्त० भुव
देवांस्त० स्वदेवांस्त० भूर्भुवः स्वदेवांस्त० ॥ कृष्णदे
पायनादयो ये ऋषयः ॥ तानू ऋषींस्त० भू ऋषींस्त०
भुव ऋषींस्त० स्व ऋषींस्त० भूर्भुवः स्व ऋषींस्त० ॥
अग्निष्वाताः कव्यवाहनादयो ये पितरः ॥ तान् पितृ
स्त० भूः पितृस्त० भुवः पितृस्त० स्वः पितृस्त० भूर्भुवः
स्वः पितृस्त० ॥ अग्निदग्धाश्वये जीवाये च दग्धाः कु
ले मम ॥ भूमौ दत्तेन तोयेन तृप्तायां तु परांगतिं ॥ यन्म
या दूषितं तोयं शरीरमलसं भवान् ॥ तद्दोषपरिहारा

उ-प्रयो-
॥२३॥

र्थं यस्मात्तर्पयाम्यहं ॥ इति जलांजलिं उदकतीरे द-
द्यात् ॥ ये के चास्मत्कुले जाता अपुत्रा गोत्रजा यजाः ॥
ते गृहं तु मया दत्तं वस्त्रनिष्पीडनोदकं ॥ परिधानीय-
वस्त्रानि थीड्या च म्यवाससी परिधाय विभूतिधारणं कु-
र्यात् ॥ इति मंत्रस्नानं ॥ आचम्य प्राणाना यम्य देशका-
लोऽस्मृत्वा ॥ उत्सर्जनां गत्वेन सप्त ऋषिपूजां करिष्ये
॥ पीठे परिस्थापयेत् ॥ कश्यपोभिर्भरद्वाजो विश्वा-
मित्रोऽथ गौतमः ॥ जमदग्निर्वसिष्ठस्य साध्वी चैवा-
प्यरुंधती ॥ अरुंधती सहित यथाविभवं पूजयेत् ॥
ॐ ऋषे मंत्रकृतां स्तोमै कश्यपो दुर्धयु निरः ॥ स्तोमं

रां-
॥२३॥

नमस्य राजानां योजने विरुधां पतिरिंदायेंद्रो प-
रिस्त्रव ॥ अत्रिर्यद्वा मवुरो हं नृवीसु मजो हवीनां ध-
माने वयोषा ॥ श्येनस्यै चिज्जर्वसानूतने नार्गेष्टतम-
श्विना शंतमेन ॥ २ ॥ नृसुप्रानै दिव्यं नं शिदिवाभार-
द्वाजः सुमुनिर्याति होता ॥ अस्मानेभिर्न्यजमानोऽसि-
ये धैर्देवानां जन्म वसूयर्ववंद ॥ ३ ॥ एवाते वयमिंद्रभु-
जतीनां विद्यामस्ममतीनां नवानां ॥ विद्यामवस्तोर-
वंसा गृणतो विश्वामित्रा उत त इंद्रनूनं ॥ ४ ॥ अभि-
त्वा गोतमा गिराजाने वदो विचर्वणे ॥ द्युम्नेरभिप्रणो-
तुमः ॥ ५ ॥ प्रसूना भक्षमकरं चरावपि स्तोमं त्रेमं प्रथुमः

उ. प्रथो.
॥२४॥

सुरीरुन्मृजे ॥ सुतेसाते नृकज्यागे मंवायति विश्वा
मित्रजमदग्नीरमे ॥ ६ ॥ उतासि मेवावरुणो वसि
ष्टोर्वस्या ब्रह्म ननु सो धिजातः ॥ ७ ॥ संस्कृते ब्रह्म
णा देव्ये नृविश्वे देवाः पुष्करित्वादधत ॥ ८ ॥ अत्रैयु
ष्यानुसूया स्याद्दुसिष्ठस्याप्यलं धती ॥ कौशिकस्य
यथासतीतुथात्वमपि भर्तृरि ॥ ९ ॥ इति मंत्रेण क्रुषी
नृपूजयेत् ॥ देवा एतस्या ॥ देवतास्तर्पणं ॥ ३० ॥ सा
वित्रीतं • ब्रह्माण्तं • अद्वातं • मेधां • प्रज्ञांतं • धा
रणांतं • सदसस्पतीतं • अनुमतीतं • छंदोभ्यक्रु
षीतं • अग्निंतं • अपृणसूर्यंतं • अग्निंतं • शकुंतं •

शं.
॥२४॥

अग्निंतं • मित्रावरुणोत्तये • अग्निंतं • अपृतं • अग्निंतं • मरुतंतं
आग्निंतं • विश्वादेवास्तं • अग्निंतं • इन्द्रासोमोत्तये • इन्द्रं • अग्निंतं
मरुतस्तं • अवमानसोमं • सोमं • अग्निंतं • संज्ञानं • विश्वादेवां
स्तं • ब्रह्मयज्ञांगतर्पणं • तीर्थदेवातातृप्यंतु • प्रजापति • ब्रह्मातृ • वेदा
देवास्तृप्यं • ऋषयस्तृप्यं • सर्वाणि छंदोसि • उंकारस्तृ • वषट्का
स्तृ • आहृतयस्तृ • सावित्रीतृ • यज्ञास्तृ • द्यावापृथिवीतृप्यं • अं
तरिक्षं • अहोरात्राणि • सांख्यास्तृप्यं • सिद्धास्तृ • समुद्रास्तृप्यं
नद्यस्तृप्यं • गिरयस्तृ • क्षेत्रौषधिवनस्पतिगंधर्वाप्सरस्तृ
नागास्तृप्यं • वयांसितृप्यं • गावस्तृप्यं • साध्यास्तृप्यं • विश्वा
स्तृप्यं • यक्षास्तृप्यंतु • रक्षांसि तृप्यंतु • भूतानि तृप्यंतु • एवम

उ.अ.

२५

तानि अथ क्रुष्यः शतविंशस्तुप्यंतु माध्यमास्तुप्यं गृहसम-
दस्तु विश्वामित्रस्तु वामदेवस्तु अत्रिस्तु सरहजस्तु वसि-
ष्ठ प्रगाथास्तु पावमान्यस्तु द्वादस्तु तास्तुप्यं महासुक्तास्तु
त्रिवीत सुमंतु जेभनिवेशपायनेचलसूत्रभाष्यमहा भारत
भारतधर्माचार्यास्तुप्यंतु जानतिबाहविगार्थगोतमशा
कल्यदाभव्यमांडव्यमांडकेषास्तुप्यंतु गरीवाचकवी
तुप्यंतु वडवाचावीथीतुप्यंतु सुलभामैत्रयीतुप्यं शिव
तु कहेकंतर्पयामि कोषीतकंतर्पयामि महोकोषीत २५

त. पेग्यंत. महोपेग्यं. सुयज्ञंतर्पयामि सांख्यायनंत. ऐतरेयं
तर्पं. महोतरेयंत. शाकलंतर्पया. बाष्कलं. सुजातवक्रंतर्प.
औदवाहित. महोदवाहित. सौजामिंत. शौनकंत. आश्व
लायनंतर्प. ये चान्ये आचार्यास्ते सर्वे तुप्यंतु. अथपि
तुतर्पणं. आब्रह्मस्तबपयंत देवर्षिपितृमानवाः इति.
अथयमतर्पणं यमतर्पयामि धर्मराजं. मृत्युंत. अंत
कंत. वैवस्वतंत. कालंत. नालंत. परमेश्विनंत. ओदुंब
रं. धदधंत. सर्वज्ञतक्षयकरंत. वृकोदरं. चित्रं. चित्रगुप्तं.

७-५ यमोनिहं तापित्पुधर्मराजो नैव स्वतो हं दुधरश्चकालः ॥ अतोधिपो
 २६ दत्तकृतानुसारीकृतांतमेतद्दशभिर्जपति दशवारं पठेत् ॥ कुपीनु
 हस्य विवेताते सवने पुत्रवा व्याघ्रचक्रमधवा नंद सुन्वते ॥ पा
 शवतं यत्सुकु संभृतं वस्त्रपादुणोः शरभाय च भुवि बंधवे ॥ रातिरु
 तं पठेत् ॥ आनो भद्राः शान्तं इन्द्राग्नी त्वमृषु वाजिनं पर्जन्या
 यथा गायतः अघावदतवसं गोभि रभिः बकिथ्या पवतानां प्र
 देववा एतानि पर्जन्यसूक्तानि बृहस्पते प्रति मे देवः ॥ अथ
 यो वै सरस्वत्यां ब्राह्मणानि वैदिकाः गृहानेत्यथ स्मृत्या ॥ २६
 अनेन उत्सर्जनं होमारेखेन कर्मणा भगवान्यज्ञनारायणस्वरु
 पी परस्वरः प्रीयतां गच्छ गच्छ सुरश्रेष्ठ निविस्सर्जनं कुर्वीत

॥ अथ उपाकर्म ॥ आचार्यः प्राणानायस्य देशकालौ स्मृ
 त्वा ॥ ममाध्याप्यानां चाध्येष्यमाणानां चंद्रादीनां ज्ञात
 यामतानिरासेनाप्यायनं द्वा रा श्री परमेश्वर प्रीत्यर्थं भिः
 ब्राह्मणेः सह उपाकर्मरित्यं कर्म करिष्ये ॥ स्थण्डिल कर
 णादि ॥ तत्र उपारये कर्मणि देवता परिग्रहार्थं मन्वाधा
 नं करिष्ये ॥ चक्षुषी आज्येनेत्यंतुं मुक्ता प्रधानं सावि
 आज्येन जन्न प्रधानं अग्निं श्वाः प्रधानदेवताः दधिस
 कुद्रव्येण शोषेण स्विष्टं कृतमिध्म सन्न हनेन रुद्र परमा
 त्मनेन यज्ञोपवीतं अयासमितिमित्यादि दमग्रिद्वयप्र
 क्षेपणं तं कृत्वा दधिसकुन चरुस्थालीस्थानादिवा नेभि

उ० प्रथो० धाय॥ आज्येन सहत्रिः पर्यग्निकरणा प्रधानांतं कृत्वा॥
 ॥२७॥ आज्याहुती जुहुयात्॥ स्तुचावदानधर्मेण दधिसक्तूनवदा
 य॥ पूर्ववत्॥ अग्निमीळ इत्यादि मंत्रैः नुत्सजेन हुत्वा स्वि
 ष्टं कृद्भुजुप्रहरणांतं कृत्वा दधिसक्तून प्राशनीयुः॥ आचम्य॥
 दधिका व्या इत्यस्य वामदेवो दधिका वानुष्टुप्॥ दधि०॥
 ॐ दधिका० रिषत्स्वाहा॥ आचम्य॥ यज्ञोपवीतमिति मे
 नस्य परब्रह्म परमात्मानिष्टुप्॥ श्रोतस्मार्तकर्मनुष्ठान
 सिध्यर्थं यज्ञोपवीतहोमे वि० ॐ यज्ञोपवीतं० जस्वाहा॥ प
 रमात्मना येदं॥ ब्रह्म जज्ञानं कुरु॥ इदं विष्णु० कद्रुद्राय०
 उदुत्यं॥ वेदं रंभणतः पूर्वसक्तु प्राशनतः परं॥ नवान्यज्ञो

सं०
 ॥२७॥

पवीतानि हुत्वा दत्वा च धारयेत्॥ इति शौनकोक्ते॥ यज्ञो
 पवीतधारणं कृत्वा॥ आचम्य॥ आपो हि ह्येतिति सृभिः
 हिरण्यवर्णः शुचयः पावकायास्तान् आपः शश्वो
 दः॥ अग्निं यागमं विधिरे विस्तृपास्तान् आपः शश्वो
 ना भवन्तु॥ यासां राजा वरुणो याति मध्ये सत्यान्ते ज
 वपश्यं जनानां॥ मधुश्रुतः शुचयो याः पावकास्तान् आपः
 शश्वो ना भवन्तु॥ यासां देवा दिवि कृण्वन्ति भक्षं यां जंतरि
 स बहुधा भवन्ति॥ याः पृथिवीं पयसां दंति शुक्रास्तान् आपः
 शश्वो ना भवन्तु॥ शिवेन माचक्षुषा पश्यतापः शिवया त
 नुवोपस्पृशत त्वचं मे॥ सर्वां अग्नीं रक्षतु देवो मयि

उ-प्रयो-
॥२८॥

वर्चोबलमोजोनिधत्त॥ पवमानः सवर्चनः॥ पवित्रेण वि
वर्षणिः॥ यः पोता स पुनातुना॥ पुनंतुमां देवजनाः॥ पुनंतु
मनवो धिया॥ पुनंतु विश्वजायवः॥ जातवेदः पवित्रवत्॥
पवित्रेण पुनाहिमा॥ शुक्लेण देवदीद्यत्॥ अग्नेकृत्वाकृतू
रनु॥ यत्ते पवित्रमर्चिर्वि॥ अग्नेविततमतरा॥ ब्रह्मतेन
पुनीमहे॥ उभाभ्यां देवसहितः॥ पवित्रेण सेवेन च॥ इदं ब्र-
ह्म पुनीमहे॥ वैश्वदेवी पुनती देव्या गात्॥ यस्यैव ईकः
स्तनुवो वीतपृष्ठाः॥ तयामदंतसधमाद्येषु॥ वयं स्यामप
तयोरथीणां॥२॥ वैश्वनरो रश्मिभिर्मपुनातु॥ वातः प्रा
णेनेषिरोमयोभूः॥ द्यावापृथिवी पयसा पयोभिः॥ ऋ-

सं-
॥२८॥

तावरीयक्षित्येमापुनीतां॥ बृहद्भिः सवितः स्तृभिः॥
वर्षिष्टे देवमन्मभिः॥ अग्नेदसैः पुनाहिमा॥ येन देवाः
अपुनत॥ येना देपो दिव्यं कशाः॥ येन दिव्येन ब्रह्मणा॥
३॥ इदं ब्रह्म पुनीमहे॥ यः पावमानी रध्येति॥ ऋषिभिः
संभृतं रसं॥ सर्वं स पूतमश्नाति॥ स्वदितं मानरिष्व
ना॥ पावमानी र्यो अध्येति॥ ऋषिभिः संभृतं रसतस्मै
सरस्वती दुहे॥ क्षीरं सर्पिर्मभूदकं॥ पावमानीः स्वस्त्यय
नीः॥ सुदुधा हि पयस्वतीः॥ ऋषिभिः संभृतो रसः॥ ब्राह्म
णेष्वमृतं हितं॥ पावमानीर्दिशंतुनः॥ दमं लोकमथोज
मुं॥ कामां त्समर्धयंतुनः॥ देवैर्देवीः समाहिताः॥ पावमा

उ. प्रथो.
॥२९॥

नीः स्वस्त्ययनीः। सुदुचाहिपयस्वतीः। ऋषिभिः संभृ
तोरसः। ब्राह्मणेष्वाभूत् ५ हितं। ५। येन देवाः पवित्रेण।
आत्मानं पुनरेसरा। तेन सहस्रधारेण। पावमान्यः पु
नंतुमां। प्राजापत्यं पवित्रं। शतोद्यामं हिरण्यं। तेन ब्र
ह्मविशो वयं॥ पूतं ब्रह्म पुनीमहे। इन्द्रः सुनीती सहमापु
नातु। सोमः स्वस्त्यावरुणः समीच्या। यमो राजा प्रमृणा
भिः पुनातु माजातवे दामूर्जयंत्या पुनातु। ॐ कारं प्रथं
अग्निं द्वितीं। नागांतृतीं। सोमं चतुर्थं। पितृन् पंचमं। प्र
जापतिं षष्ठमं। वायं सप्तमं। सूर्यं जष्टमं। विश्वान् देवा
नूनवमं तंतौ न्यसामि॥ भूरग्निं च पृथिवीं च मां च॥ त्रीं

शं.
॥२९॥

श्रुल्लोकां त्सवत्सरं च। प्रजापतिस्त्वासादयतु। तथा
देवतयांगिरसश्च वासिह। भुवो वायं चान्नरिसंचमां
च। त्रींश्च० स्वरादित्यं च दिवं च मां च॥ त्रिंश्च० भूर्भु
वः स्रवश्चंद्रमसंचमां च। त्रींश्च० उद्० त्रिः स्ताडयेत्॥
यज्ञोपवीतमिति मंत्रस्य हिरण्यगर्भः प्रजापतिः स्त्रिष्टु
प्॥ श्रौतस्मार्थकर्मनुष्ठानसिद्ध्यर्थं यज्ञोपवीतधार
णे विनियोगः॥ यज्ञोपवीतं॥ यज्ञोपवीतं यदि जीर्णं व
तं आयुष्यमग्न्यं प्रति मुंचशुभ्रं॥ वेदांतं नित्यं परब्रह्मस
त्यं यज्ञोपवीतं विसृजस्तु तेजः॥ पृथिवीति मंत्रं॥ तेनैव
मंत्रेण ततः परिस्तरणमधस्तादंजलिस्थानं कुशानंद

उ. प्रयो.
॥३०॥

स्निग्धकटौ निवेश्य ॥ उपाकृता वैवेदाः ॥ प्रायश्चित्तादि
होमशेषं समाप्य ॥ वेदैः प्रीत्यर्थं ब्राह्मणान् भोजयेत् ॥
इत्थं पाकर्म प्रयोगः ॥ ॥ नूतन ब्रह्मचारिणो वि-
शेषः ॥ अथ ब्रह्मचारिणो वेदग्रहणसिद्धिद्वारा श्रीप-
रमेश्वरप्रीत्यर्थं उपाकर्माख्यं कर्म करिष्ये ॥ गणपति
पूजनं पुण्याहवचनं नारायणं मातृकापूजनं कृत्वा य-
ज्ञोपवीतधारणं तेन चानिकरि सूत्रकौपीनवस्त्रमेव
कादंडजिनानि धारयेदिति पुराणानि विसृज्य ॥ इति
ब्रह्मचारी वेदग्रहणं ॥ अथ सभा दीपदानं ॥ समुत्त-
ममम इह जन्मनि जन्मजन्मान्तरे दीर्घायुः सुपुत्रः

रां-
॥३०॥

श्रीसौभाग्यश्रवणव्याहीसहीपोक्तश्रनेकफलावाप्तिका
माहं श्रीलक्ष्मीनारायणप्रीत्यर्थं ब्राह्मणाय सभादीप-
दानं च करिष्ये ॥ मोदीपब्रह्मरूपस्त्वं ज्योतिषां प्रभुरव्य-
यं ॥ आरोग्यं देहि पुत्रांश्च श्रवणव्याहव्यं प्रयच्छ मे ॥ १ ॥ आ-
वणे मास्यपाकर्मण्यारब्धे विप्रमंदिरे ॥ ब्रीहितं दुर्लपि-
स्य किंचित्पंकजनिर्मितं ॥ २ ॥ घृतवर्तिभिसंयुक्तं
विमलं कांस्यभाजने ॥ सपात्रतुल्यप्रस्थं पूरितं सुप्र-
तिष्ठितं ॥ ३ ॥ अवैधव्यसुपुत्रत्वं दीर्घायुः श्रीसुखा-
प्तये ॥ सभादीपप्रदास्ये हंतुभ्यं विप्रसदस्ति ॥ ४ ॥ ब्रह्मा-
विष्णुमहेशाश्च प्रीयतां दीपदानतः ॥ ममाभिष्टप्रदास्यं

उ-प्रयो-
॥३१॥

तुमवेस्मिन्नामवांतरे ॥५॥ सर्वकामप्रदानं दीपरा
नप्रयोचितः ॥ श्रावण्यांश्रवणेऋक्षेसभायामग्निसन्नि
धौ ॥ सभादीपप्रदानेनमतः शान्तिं प्रयच्छमे ॥ ६ ॥ देव
स्यत्वे ॥ जनेन सभादीपदानेन लक्ष्मीनारायणः प्रीय
तां ॥ प्रीतो भवतु ॥ ॥ इत्थत्सर्जनप्रयोगसमाप्तः
॥ ॥ नत्रकार्तव्याकर्तव्यविचारः ॥ तत्रेदं गृह्य
सूत्रं ॥ अथातो ध्यायोपाकरणमोषधीनां प्रादुर्भावेऽश्र
वणेन श्रावणस्य पंचम्यां हस्तेन वा इति ॥ अत्र कालत्र
यमुक्तं ॥ श्रावणमासस्य श्रवणे कार्यं तथा च कारिका ॥
श्रावणस्योषधयस्तस्मिन्मासेन प्रभवन्ति चेत् ॥ तदाभा

रां-
॥३१॥

इपदेमासि श्रवणेन करोदिति ॥ तथा च स्मृत्यर्थ
सारे ॥ नमः श्रावणयोर्वर्षीत्युपाकर्मयथाविधिः
॥ वेदारेभप्रकुर्वीतत्यन्यथा होमाग्भवेत् ॥ मासद्व
येऽपि उपाकर्म ॥ कालालाभतथा षाढे मासे कार्या
हसत्यव्रतः ॥ यदि मासद्वये न स्यादपि ध्याते विनाय
कः ॥ बह्वृचाश्रावणे कुर्युर्हस्तर्षो कर्कटे रवौ ॥ अंगि
रा अपि ॥ सिंहे रवौ श्रावणे तु कन्यायां षाढ्यादिके ॥
आषाढे कर्कटे वापि वेदारेभ द्विजातयः ॥ अत्र बृह
स्पतिर्विविशेष उक्तः ॥ नर्महोत्रभागे तु कर्तव्यं सि
हकृत्तके ॥ कर्कटे संस्थिते भाना उपाकर्म तु दक्षिणद

३-प्रयो-
॥३२॥

णहो

तिः॥ निगमौ॥ आवण्यां प्रोक्ष्य पद्यां वा प्रतिपत्य न्मु-
हुर्तकैः॥ विधिस्थावंदसांतत्रोपाकर्मोत्सर्जनंचरेत्॥
अपरंच आवणी पौर्णमासी तु संगवात्परतो यदि॥ त-
दैवोदयिका आत्थानाय होदयकिं च चित्॥ अहसं
क्रांतिरहिताश्रुतिपर्वपराक्रमात्॥ परविद्धा उपा-
देयाऋग्यजुः सामशास्त्रभिः॥ उपाकर्मणीति॥ पू-
र्वोक्तमपि श्रुतेः॥ उपाकर्मणि पूर्वाण्डे कुर्यादिति
सामगैः॥ अपराण्डे कार्ये॥ तथा च स्मर्यते॥ शुक्ल-
पक्षे तु हस्ते न उपाकर्मपराण्डे की॥ रिति देवतः॥
उपाकर्मोत्सर्जने च वानस्थानाथप्यते॥ धारणाध्य-

रां-
॥३२॥

यनगवानरहाणात्॥ पर्वण्योदयिके कुर्युः॥ आ-
वणीतैतिरीयकः॥ बद्ध्वा आवणे कुर्युः संग्रहसं-
क्रांतिवर्जिते इति॥ यदुक्तं तत्रैव व्यवस्थागर्गः अर्थ-
रात्रादधस्ताच्चैत्संक्रांतिग्रहणं भवेत्॥ उपाकर्मनक-
र्तव्यं परतश्चैत्रहोषभाक्॥ धनिष्ठासंयुतं विष्णुसूर्य-
ग्रात्य॥ घटिकाद्वयमिति॥ अत्र मदनपारिजातायां घ-
ट॥ घटिकान्मको योगृहीतोस्ति॥ आवणे न तु कर्म उत-
राधायां संयतं॥ संवत्सरकृतो ध्यायस्तस्मिन् देवनस्थ-
ति॥ वाजसनेयकानिका आवणी पौर्णमासी च संगवस-
म्यहा भवेत्॥ ब्रह्मचारिणां स्मृतिसारसमुच्यते॥ यज्ञो-

प्रयो-
॥३३॥

पवीतकर्तव्यं श्रावणे गुरुशुक्रयोः ॥ मोक्षयापि वार्ध
के बाल्ये नित्यं वक्तुं चोदितं ॥ गुरुभार्गवयोर्मोक्षयो
बाल्ये वार्धकेऽपि वा ॥ यथाधिमाससंर्पमलमासा
दिषु द्विजैः ॥ अथ मोक्षकविर्न स्यात् कृतकर्मविना
शक्तः ॥ आचार्यः कार्यमभ्यदयं श्राद्धं श्रोते स्मार्तं
च कर्मणः ॥ कारिका ॥ कर्मद्वयमिदं केचिन्नोक्तिका
ग्नौ प्रकुर्वित ॥ इति प्रयोगः ॥ ॥ ॥

॥५५॥ ॥५६॥ ॥५७॥ ॥५८॥ ॥५९॥

यादृ संपुस्तकं दृष्ट्वा तादृशं लिखितं मया ॥ यद्विमु
क्षमशुद्धं वाममक्षौषो न लिप्यते ॥ १ ॥ श्री कृष्णाय

स

॥३३॥

णमस्तु ॥ शुभं भवतु ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ उत्सर्जन समाप्ताः ॥ श्री ॥